

NAISEVÕTUST VANAS TESTAMENDIS

KALLE KASEMAA

Vana Testament (VT) on esmajoones usuline raamat, milles Iisraeli rahva käekäiku ja elu-olu kujutatakse n.ö. Jumala seisukohalt. VT-i ajalookäsitlus jutustab peamiselt rahva või selle väljavalitud esindajate — kelleks on normaalselt valitsejad, aga ka vaimulikkond — saatusest ja käekäigust. Tavalise inimese elu kohta on küll andmeid, kuid need on kas laiali üle kogu teose või piirduvad enam ühe või teise ajajärguga rahva ajaloos, nii et tervikpildi saamiseks tuleb see kokku panna paljudest disparaatsetest üksik-elementidest. Sageli tuleb tulemust täiendada etnoloogilise materjaliga rahvaste juurest, kes on sugulased heebrealastele või kes elavad enam-vähem samal kultuuriastmel, selleks et võida näha seoseid üksikute faktide vahel.

Peale selle tuleb võtta arvesse veel kahte asjaolu. Kuna VT on religioosne ürik või pigem ürikute kogu — ning mitte etnoloogiline uurimus muistsete heebrealaste elu kohta —, siis minnakse seal vaikides mööda paljudest tõsiasjadest, mis tolelaegsele lugejale või kuulajale niigi teada olid ning seepärast mingit seletamist ei vajanud. Teiseks on VT-i puhul tegemist Iisraeli religiooni või teo-

loogilise ajaloo ideaalse mudeliga, mis töötati välja tagantjärele, kasutades vanu pärimusi valikuliselt, esitades neid teatud vaatenurga all ning tihti täiendades tendentslikult.

Sellegipoolest on VT-s huvitavaid andmeid tolle aja inimeste elu kohta, nende hulgas terve rida igasuguseid avaldusi seksuaalelu valdkonnast. Ainus raamat VT-s, mille teemaks on eranditult seksuaalsus ja armastus, on Ülemlaul. Antud seoses ei hakka ma Ülemlaulu teksti käsitlema, kuna on olemas väga tõsiseid kahtlusi, kas Ülemlaulu puhul on tegemist tõepoolest pulmalauludega või on see pigem ülimalt rafineeritud kunstluule. Hea ettekujutuse varjatud seksuaalsusest VT-i tekstide taga annab Edward Ullendorffi artikkel "The Bawdy Bible".

Vanas Iisraelis leidis inimese seksuaalsus normaalse rakenduse abielus. Abieluseisus oli endastmõistetav. Vastavalt loomises kindlaksmääratud korrale hoiab mees naise poole: "Seepärast jätab mees maha oma isa ja ema ning hoiab oma naise poole, ja nemad on üks liha" (Gn 2:24), ning naine tunneb himu mehe järele: "Sa himustad oma meest" (Gn 3:16). Abielu eesmärgiks on lapsed: "Olge viljakad ja teid saagu palju, täitke maa" (Gn 1:28). Inimese normaalne elu on elu perekonnas ning nii on see jäänud juutluses tänase päevani; ka teiste semiidi rahvaste, nt. araablaste juures polnud see teisiti.

Aga kuidas said vanas Iisraelis teoks abielud? Üldiselt abiellusid sugulased omavahel, nii nagu see uusajal araabia beduiinidel kombeks oli, et mees võttis naiseks isa või ema vennatütre. VT-s on selle kohta jälgi: nii naib lisak Rebekka, kes oli tema isa Aabrahami vennatütar (Gn 24:48); ka Jaakob nais oma ema vennatütred. Vanemal ajal võis nähtavasti naida ka poolõe: nii tahab Taaveti ja Maaka tütar Taamar oma au päästmiseks, et Taaveti ja Ahinoami poeg Amnon võtaks ta pärast vägistamist endale naiseks: "Räägi nüüd ometi kuningaga, sest ta ei keela mind sulle" (2 Sa 13:13). Hilisemal ajal oli poolvendade-poolõdede abielu muidugi keelatud (Lv 18:9).

Mil määral eelajaloolised Iisraeli suguharud või rühmad eksogaamiat harrastasid, seda ei saa VT-i materjali põhjal paraku öelda. Minu meelest pole võimalik samuti tõestada, kas semiidi suguharud algselt on olnud matrilineaarsed, ehkki usundiloolane W. Robertson Smith oma teoses "Religions of the Semites (London 1927³) näib seda uskuvat. Kui heebrealased põlluharijaiks muutusid, olid nad juba rangelt patrilineaarsed. Kogu vallas- ja kinnisvara pärandus meesliini pidi. Maad ei võinud müüa — maa oli JHWH omand —, hangitud varad aga jaotati poegade vahel.¹ Kui mehel ei olnud poegi, pidi tema tütar kui pärija abielluma mõne oma suurpere liikmega: "Iga tütarlaps, kes pärib pärisosa mõnes Iisraeli laste suguharus, saagu naiseks kellelegi oma isa suguharu suguvõsadest, et Iisraeli lastest saaks igaüks pärida oma vanemate pärisosa ja et pärisosa ei läheks ühest suguharust teise" (Nm 36:8-9). Sel kombel jäi omand meesliini kätte.²

Seal, kus abikaasa valik on seotud rangete traditsioonidega, on abiellumine enam perekonna ja konventsioonide asi kui isikliku kiindumuse ja omaenda otsustumise tulemus. Paistab, et üldiselt toimus naisevõtt ilma eriliste konfliktide ja pingeteta. Kuid VT-s ei puudu ka teated selgesti väljendatud individuaalsest armastusest: Jaakob tahab naiseks Raahelit ja mitte Lead, kes aga vanema tütrena pidi talle õigupoolest naiseks saama; Jaakobi soov naida Raahel on nii tugev, et ta on nõus pärast Leaga naitumist veel teist seitse aastat töötama oma äia juures, et igatsetud tütarlaps välja teenida (Gn 29). Kaananlasest linnavalitseja poeg Sekem näeb Jaakobi tütart Diinat, tarvitab tema kallal vägivalda ning ometi ihaldab teda endale (Gn 34:1-4), kuna aga Taaveti poeg Ammon, kes on haige armastusest

1 Juudi pärimisõiguse kohta vt J. Hastings, *Encyclopedia of Ethics and Religion* VII, 306.

2 Vrd ka G. Thomson, *Aischylos und Athen: Eine Untersuchung der gesellschaftlichen Ursprünge des Dramas* (Berlin 1979), 34-35.

oma poolõe Taamari vastu, häbistab tütarlapse ning hakkab teda vihkama (2 Sa 13:1-15).³

Järgnevas käsitletakse mõningaid juhtumeid, mille puhul võib ehk arvestada võõraste kommete mõjuga. Kohtumõistjate raamatus (21:15-25) jutustatakse Benjamini suguharu meeste pruudiröövist, kuna teiste suguharude mehed olid Mispas vandunud, et ei anna oma tütreid benjaminiitidele naiseks (Ko 21:1). Jutustuse loogika seisukohalt ei jää Benjamini suguharu noormeestele muud üle kui röövida naiseks teiste suguharude tütarlapsi. Iseasi on muidugi, miks nad pidid väljastpoolt naisi võtma, kas oma tüdrukutest ei jätkunud, või kas on siin ehk kunagise eksogaamia kajastusi. Kuid võib ka oletada, et selle sündmuse taga on varjul vanaaegne komme, sest pruudiröövi tavadid on teada ka mujalt. Tuntud on sabiinitaride röövimine muistses Roomas, millest jutustab Titus Livius.⁴ Vähem tuntud — kuid kaalukam paralleel, sest tegemist on religioosse kontekstiga nii nagu ka jutustus Ko 21:15-25 — on messeenlaste tütarlasterööv jumalatar Artemisele pühendatud pidustuste ajal.⁵ Praegusest tekstist jääb mulje, nagu oleks pruudirööv midagi lubamatut. Mõnede kommentaatorite meelest aga on tõenäoline, et vanemal ajal oli Benjamini suguharul kombeks röövida naisi väljastpoolt. Võimalik, et tulevased abiellujad olid üksteist juba enne näinud ning et noormees röövis tütarlapse selle nõusolekul, kuid pole võimatu, et sellise kombe olemasolu puhul tuli ette ka vägivalda. “VT-i teoloogia saab selle kombega, nii nagu seda siin kirjeldatakse, leppida kui hädaabinõuga, mis on sündinud kõigi suguharude vastutustundest ühe suhtes ning põhjendatud halastusega selle vastu.”⁶

3 Vrd L. Köhler, *Der hebräische Mensch* (Tübingen 1953), 76 jj.

4 *Ab urbe condita* I, 9.

5 Vrd J. A. Soggin, *Le livre des juges* (Geneve 1987), 260.

6 H. W. Herzberg, *Die Bücher Josua, Richter, Ruth*, Das Alte Testament Deutsch, Teilband 9 (Göttingen 1959), 255.

Kui Kohtumõistjate raamatu 21. peatüki sündmused toimusid maaharijate keskkonnas, siis Gn 38:12-26 jutustus viib lugeja karjaste miljöösse Juuda kõrbes. Tegemist on Jaakobi poja Juuda ning selle minia Taamariga. Kui patriarh Juuda vanemad pojad olid surnud — ka tema naine oli selleks ajaks surnud — ning minia üksi jäänud, istus ta loori sisse mässituna tee äärde, kust tema äi pidi mööda minema, selleks et äi heidaks tema juurde ning ta saaks (lastetuna surnud mehe asemel) äialt järeltulija. Nii paistab asi vähemalt meie jutustuse käigu järgi. Looritatud naise istumist teeserval võib mõista kolme moodi: neitsilikkuse ohvrikstoomisena, viljakusriitusena või võimalusena valida endale partnerit.⁷ Et tegemist oli lesknaisega, siis vaevalt saab kaaluda esimest võimalust, neitsilikkuse ohvrikstoomist. Seega jääb järele kaks võimalust.

Tavalise seletuse järgi tuleb selle stseeni puhul mõttesse prostituut, kes ootab kliente; ning tõepoolest pidas Juuda teda kõigepealt hooraks (s 15 ja 16b). Et Juuda töötab naisele tasuks sikutalle, see võib olla tavapärane taoliste teenuste eest, nii nagu see on teada muistsest Kreekast ja mujalt. Taamar aga nõuab tema käest panti: pitsatit koos nõoriga, millega seda kaelas kanti (eestikeelses piiblitõlkes on juttu vööst, kuid see saab vaevalt võimalik olla), ning keppi, selleks et hiljem võiks täie kindlusega identifitseerida oma lapse isa. Hiljem nimetatakse naist kolmel korral (s 21-22) hieroduuliks ehk pühaks prostituudiks קְדִישָׁה (ka siin on eestikeelse tõlke “liiderlik naine” eksitav); VT-s haruldane sõna קְדִישָׁה väljendab siin omamoodi tunnustust.⁸ Hilisemal ajal prohvetite poolt ägedasti hukka mõistetud kultuslik prostitutsioon oli nähtavasti tol ajal, milles paikneb meie jutustus, segaelanikkonnaga Palestiinas täiesti

7 Nii väidab H. Klein, “Natur und Recht,” *Theologische Zeitschrift* 37 (1981), 5.

8 C. Westermann, *Genesis*, 3. Teilband (Neukirchen 1982), 48.

legitiimne nähtus; religioosel prostitutsioonil on muistsest ajast peale Lähis-Ida põlluharijate rahvaste juures suur osa olnud. Kui Taamari rasedus ilmsiks sai, pidi tavakohaselt perekonnapea selles asjas otsuse langetama. Taamar kuulus Juuda perekonda, nii et Juuda oli kohtumõistjaks tema teo üle. Taamarit kui Juuda vanema poja leske või leviraatabielu seisukohalt — mille järgi lastetuna surnud mehe naisega pidi abielluma mehe lähim sugulane — Juuda noorimale pojale määratud naist süüdistati abielurikkumises. Enne surmaotsuse täideviimist näitab Taamar Juuda käest pandiks saadud esemeid ning Juuda tunnistab avalikult: “Tema on minust õigem” (s 25-26).

Kogu seda lugu kujutatakse kahemõttelises valguses, otsekui oleks tegemist tavalise “naistelooga” (Juuda käitumist ei mõisteta hukka!); ometi on loo puánt milleski muus. Tõsiasi, et Taamar sai Juudalt pandi, tahab rõhutada, et Juuda teatud mõttes andis end Taamari meelevalda; kui naine oleks lasknud tasuda endale raha või sikutallega — nagu Juuda talle pakkus —, siis oleks asi olnud teine. Ka ei istunud Taamar tavalise hoorana teeserval, sest siis oleks võinud ükskõik milline möödakäija tema poole pöörduda. Teisisõnu, Taamar pidi arvestama võimalusega talle ebasobiva meesterahva pakkumine tagasi lükata, see tähendab, et ta teadlikult valis lapse isaks oma äia. Sellest aga järeldub, et vähemalt antud juhul võib rääkida partneri valikust, mis võib-olla vastas vanema aja tavadele.

Gn 34 tegevus toimub kaananlaste linnas. Siin jutustatakse, et “maa vürsti” — see tähendab nähtavasti linna-
pead või ühte linnavanematest — poeg Sekeb kohtab Jaakobi tütart Diinat, enne kui asi jõuab ametliku kosimiseni. Sekemi ja Diina vahel puhkeb armastus, mis võtab kehalise kuju. Iisraellaste jaoks oli abielueelne seksuaalvahekord ülimalt hukkamõistetav: “Jaakobi tütre juures magades oli Sekem teinud Iisraelile häbiteo; sest nõnda ei tohtinud teha” (s 7). On tähelepanav, et just samade sõnadega mõistetakse hukka ka Amnon, kes vägistas oma poolõe

Taamari: “Ära tee seda häbitegu! Sest Iisraelis ei tohi nõnda teha” (2 Sa 13:12). Gn 34 jutustuses võib olla tegemist kaananlaste tavaga, mis “ehalkäimise” kujul on levinud paljude teiste rahvaste juures minevikus ja ka uusajal. Hilisemal ajal sai Iisraelis valdavaks säärase kombe vältimine. Seadus, et mees, kes on vägistanud tütarlapse, peab selle naiseks võtma (Dt 22:28-29), eeldab, et taolist naisevõtu moodust nagu Gn 34 jutustatu Iisraeli ümbruskonnas enam ei esine ning et võib juhtuda üksikuid seda laadi eksimusi.⁹

Selle materjali põhjal, mida VT esitab, jääb mulje, et naisevõtt vanas Iisraelis oli kaine tõsiasi ning et see aegsasti määrati kindlaks asjasse puutuvate perekondade poolt; hilisemast juutlusest on teada, et tihti valiti laste tulevased abielupartnerid välja juba peale nende sündimist. Tunnetest — armastusest, ükskõiksusest ja vihkamisest — sai vaevalt juttu olla; need inimesed mõtlesid lihtsalt teistes kategooriates. Aga ka meie kultuuriga maades on armastuse mõistet alles uuemal ajal hakatud esiplaanile seadma; jääb mulje, et mida vaesemaks moodsas ühiskonnas inimeste tundeelu muutub, seda enam hakatakse tunnetest rääkima — sagedasti naeruväärsel või liialdatud kujul. Veel XIX sajandi Eestis öeldi: “Tee tööd ja näe vaeva, siis tuleb ka armastus”, mida võib tõlgendada ka nõnda, et igapäevastes rängeldustes külg külje kõrval harjutakse üks-teisega ning lõpuks muututakse üksteisele armsaks. Eelpool öeldu ei tähenda aga seda, et muistse aja inimesed oleksid olnud tuimad ja tundetud olendid — seda näivad inimesed pigem praegu olevat —, ainult et tollel ajal räägiti ja kirjutati tunnetest vähem. VT-s on korduvalt juttu armastusest mehe ja naise vahel ning kauneimaks tunnistuseks sellest on Ülemlaul. Ka teistes vana-aja kultuurides, mille kohta on rohkem kirjalikke tõendeid,

9 Vrd Klein, “Natur und Recht,” 9.

pole asi teistsugune. Vana-araabia kultuuris on väga kõrgetasemelist — just tunnete seisukohalt — armastusluulet, rääkimata muhameedlike derviisite või sufide enamasti pärsiakeelsest luulest; mitmete vana-aja rahvaste juures kohtab rafineeritud erootilist kultuuri, millega võrreldes tänapäeva kunst ja kirjandus valdavalt on labane ja maotu. Seepärast ei saa öelda, et vana-aja — ja VT-i — inimene oma põhiolemuses oleks erinenud praegusest, kuigi mõnes asjas on tänapäeva inimene kaugemale jõudnud. Teisalt on inimesele igikestvad olnud teatud kindlad teemad nagu *sex and crime*, mida kajastavad rohkemal või vähemal määral kõik kirjandus- ja kunstiteosed.¹⁰

¹⁰ Heaks käsitluseks säärase teemade kohta VT-s ja tänapäeval on M. Shalev, [Tanak akšav] (Jerusalem-Tel Aviv 1985).